

ПРИЧАСТИЯТА В ДИОНИСИЕВИЯ ПРЕВОД НА СЛОВАТА ПРОТИВ АНОМЕИТЕ ОТ СВ. ЙОАН ЗЛАТОУСТ

Доц. д-р Камен Димитров
(ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България)

THE PARTICIPLES IN THE DIONYSIUS' TRANSLATION OF THE HOMILIES AGAINST THE ANOMOEANS BY ST. JOHN CHRYSOSTOM

Assoc. Prof. Dr. Kamen Dimitrov
(“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo)

Abstract: The survey hereby focuses on the peculiarities of the participles in a hitherto linguistically unexplored text, namely the Middle Bulgarian translation of *Contra Anomoeos* („On the Incomprehensible Nature of God“) by John Chrysostom. It consists of six sermons, comprising the first part of the book *Margarit (Pearl)*, a crucial component of the Slavic handwritten tradition. The study of the Slavonic translation of *Margarit* is very important for outlining the translation practice of the scholars of the *literary circle around* Theodosius of Tarnovo. The survey is based on the earliest Bulgarian transcript – manuscript F.I.197, kept in The *National Library of Russia*, Saint Petersburg – written in the middle of the fourteenth century. The manuscript is considered to have been composed during the lifetime of his translator – the scholar Dionisiy Divniy. The article highlights a high degree of similarity between the linguistic devices used by Dionisiy Divniy and by the other representatives of the Turnovo Literary School from the fourteenth century.

Keywords: participles, *Middle Bulgarian language*, *Dionisiy Divniy*, *John Chrysostom*, *Tarnovo Literary School*.

Използването на причастия и начините за предаване на гръцките participia на български са едни от най-показателните маркери за техниката на превеждане на всеки един средновековен славянски книжовник преводач. Вариативността при превеждането на причастията се дължи на богатата им функционалност – те могат да бъдат предикативен център, да изпълняват атрибутивна функция, да се субстантивират, да се употребяват самостоятелно, да бъдат елементи

от състава на синтактични конструкции. Липсата на строга норма за еквивалентност при предаването на гръцките participia се дължи на факта, че срещу петте причастия в старобългарски в стария гръцки се употребяват четири, като в неславянския език съществуват перфектно и футурно причастие, но липсва миналото деятелно второ причастие. В гръцки пасивните употреби на сегашното и на миналото страдателно причастие семантично не са толкова строго диференцирани от съответните им активни, докато традиционните им славянските съответствия дори не принадлежат към една и съща парадигма (Милев, Михайлов 1979, 71–72; Мирчев 2000, 72–74, 112–113).

Основната задача на настоящото изследване е да се обобщят и анализират моделите на използване на причастията в среднобългарския превод на словата против аномелите от св. Йоан Златоуст (= *ЙоЗЛПА*) и да се очертае тяхното отношение към оригиналния гръцки текст¹. Главната цел на проучването е да се маркират особеностите, характерни за преводаческия стил на Дионисий Дивни, при предаването на тези специфични нелични глаголни форми.

I. Сегашни деятелни причастия в ЙоЗЛПА

Сегашните деятелни причастия в *ЙоЗЛПА* най-често предават съответни гръцки participia praesentis activi:

сице пришѣшій ѿнѣ, не прѣвѣ вѣстѣшишъ вранѣще (σοβοῦντες) ꙗко ѿвѣсѣдоуи ѿганѣжше, дондеже вѣтроишъ ѿ апѣлъ вѣсѣдоу по вѣселенѣи послана быти велѣнѣа вѣзбранѣжша (ἀποτευχίζοντα) ѿнѣ. (8a); аще вбо славъ даѣ бѣви вѣроужи (ὁ πιστεύων) въ нь, не вѣрѣ жи (ὁ ἀπιστῶν) емоу, везустьѣ на своѣ вбращаетъ главъ. (12б); бѣ во никтоже, ниже везустьѣ (ἀτιμάζων) пооврѣдити вѣзможѣ. ниже хвала свѣтлѣиша изыавитъ. (16a); се вблѣкъ рѣ ѿ сѣвера градѣше. и свѣѣ окръстъ и ѿгнь влѣстаж сѣ (ἀστράπτων). и посрѣ его тако видѣнѣи электра. (20б); ивѣ везлѣстнѣ ѣ ниже вѣнѣшнѣи съ толицѣмъ враюжцимъ (ιατρεύοντας) прилежанѣемъ, ѿ своѣ нераднѣи вдоухъ. (21б); идеже и ѿ вестѣлеснѣи естѣствъ любовѣдрѣствѣоужцин (φιλοσοφοῦντες), ниже томоу съврѣшенъ вставъ изложѣшъ. (38a).

Преводачът улавя чудесно всички семантични нюанси в гръцкия текст и намира адекватни начини да ги предаде на български, *срв. напр.:*

врауѣ вбо аще вѣнидѣ къ волѣцѣмоу (τὸν κάμνοντα), и ѿного и себе мнѣжѣж полъзева. немощнѣиши же, и себе и волѣцаго (τὸν ἀρρωστοῦντα) мнѣжѣжѣ поврѣ-

¹ Старобългарският текст се представя по най-стария запазен славянски препис на книгата *Маргарит*, който е български и е от 60-те или 70-те години на XIV в. – *ркп. № F.I.197*, РНБ, Санкт Петербург (Ангелов 1980, Черторицкая 1989, Казенина 2002, Сергеев 2003, Сергеев 2006, Турилов 2007, Спасова 2009, Димитров 2014a). Текстът по този препис не е издаван, научното разчитане е мое. Гръцките съответствия са извлечени от критическите издания на текста на оригинала (Malingrey, Daniélou, Flacelière 1970, Malingrey 1994).

ди, неджгоуѣщїӣ примѣшаѣ сѧ • ѡноого во ѡбо ползевати не можѣ, и привлѣует же къ себѣ мнѡгѣ ѿ волѣзни пакостѣ • такоже и иже къ очима болащїӣ (ὀφθαλμιῶντας) зращєи стражѣт • привлауаще что ѿ волѣзни ѡнож • (156).

В първия случай, въпреки че гръцкият глагол κάμνω е многозначен, той правилно е синонимизиран със следващия ἀρρωστέω, като сегашните деятелни причастия и от двата са преведени с participia praesentis на волѣкти. Когато обаче се налага да се конкретизира същността на заболяването, за което става въпрос, преводачът не калкира гръцката форма, а използва вече двукратно употребения глагол, като съчетава причастието му с подходящ семантичен разширител (лѹима волѧ).

Сегашни деятелни причастия в *ЙоЗлПА* предават и гръцки презентни причастия в страдателен или медиален залог:

аще же ли съпрострѣта и възѣвижена и оу нѣсѣ самѣ висаща (ἐκκρεμάμενον) • ниже противѣ възрѣти проуе дрѣзнетѣ • (306); мѣтѣж же гѣл • не хѡудѣж сїж и разлѣненїа исплѣненѣж • нѣ ажє сѣ прилежанїемѣ вываемѣж • сѣ волѣзноюуѣжєж (ὀδυνωμένης) дѣшеж • сѣ сѣкроуѣшенож (συντετριμμένης) мыслїж • (396); сице и павелѣ творѣше лювоуѣствоуѣж (φιλοτιμούμενος) блѡвѣствовати • (49а);

На практика няма никаква разлика в употребата на сегашни деятелни причастия, предаващи гръцки participia в деятелен залог, и такива, превеждащи причастия в медио-пасив от текста на оригинала:

ѡ сї же весѣдоуѣж (διαλεγόμενος) павелѣ • и ѡ крѣтѣ и ѡ стрѣти гѣл (λέγων) • (146); тако и ѡ дѣши сѣлоуѣвати сѧ ѡбыѣ, егда ѿ нѣкотоуоуоуѣжєсѧ и воазни сѣдрѣжаєма ѣ • вожши во сѧ (πτοουμένη) и такоже вожєнїа нѣкаа своа дѣинства сѣбиражши (συστέλλουσα) ѿ коегожѡ ѿ ѹвоуѣствѣтѣ тѣлеснїѣ, поусты ѡставлѣтѣтѣ оуды • (196).

Дионисий Дивни демонстрира чудесен усет към стилистичните детайли при предаването на сегашните деятелни причастия, напр.:

и ѡрѣжїа възрѣтѣ гажє помыслы низлагажша • и вѣсѣкѣ възношенїе възносѣще сѧ на разоумѣ бѣжїи • (6а).

Тук възношенїе възносѣще сѧ стои на мястото на разнокоренното словосъчетание ὑψωμα ἐπαίρομενον от гръцкия текст. Преводачът стилизира текста, образувайки етимологичната фигура възношенїе възносѣще сѧ. Тъй като се откриват и други подобни примери за замяна на разнокоренни думи от текста на оригинала с еднокоренни, би могло да се твърди, че образуването на етимологични фигури с помощта на причастия е една от характерните особености на преводаческия стил на Дионисий Дивни, напр.:

такоже възрастѣ дѣтѣскыи ѡпражнѣт сѧ, не без вѣсти выважцоуѣжѣствоуѣж, нѣ възрастажшє възрастоуѣж (αὐξανόμενη τῆς ἡλικίας), и вѣ мѣжжа сѣврѣшєна исхѡдѣцоуѣж • сице и ѡ разоумѣ вываѣт • (26).

Понякога преводачът предава описателно синтетичните форми на сегашните деятелни причастия от текста на оригинала:

НЕ СИЦЕ ИЖЕ ТАМО СЪ НИМАЪ ВЪВАЖШИЙ (συγγινόμενους) и ПРИХОДАЩИЙ, ТАКОЖЕ ВЪА И НЕ СЖШИЙ ТАМО ЗРИТЪ НИИЪ (16); ТАКОЖЕ ВЪЗРАСТЪ ДЪТ'СКИИ ВПРАЖИЪЕТ СЪ, НЕ ВЕЗ ВЪКСТИ ВЪВАЖШОУ (ἀφαιζόμενης) СЖШЕСТВОУ, НЖ ВЪЗРАСТАЖИВЪ ВЪЗРАСТОУ, И ВЪ МЖЖА СЪВРЪШЕНА ИСХОДАШОУ. СИЦЕ И Ω РАЗОУМИЪ ВЪВАЕ. (26).

Описателното превеждане на гръцките синтетични глаголни форми е особено, свързана с Кирило-Методиевите преводи и с езика на Йоан Екзарх (Йовчева, Тасева 1995, 28).

В други случаи обаче Дионисий Дивни предпочита да предаде гръцките синтетични форми с еквивалентни старобългарски, похват, характерен повече за преславските преводи. Среща се дори комбиниране на посочените два варианта при превеждането на едни и същи думи, напр.:

ПОНЕЖЕ ВЪКЪ НИМЦА (δαίμονωντα) ТОГО НАРЕКОШЪ, НЕ НАПОУСТИ МЛЪНИЖЪ СЪ ГРОМОМЪ. НЕ СЪКРЪШИ ОКЛЕВЕТОУЖШИ (66); .. НЖ ВЪСА АЖЕ ПО ВЪСЕЛЕНЪКИ ГРЪКШНИКЪ. И ВЪКНОУЖИЖЪ СЪ (τοὺς δαίμονωντας) ПРЪКМЪКНИТИ Ω ДЪВООЛЪ РАНЫ. (23а); И ПОУТО ВЪКШЖИЖЪ СЪ (τοὺς δαίμονωντας) И НЕИСТОВ'СТВЪ ЗЪЛИМЪ СЪДЪРЪЖИМЪХЪ, ВЪВВОДИТИ ТОГДА ВЕЛИТЪ ДЪАКОНЪ И ПРЪКЛАНЪКТИ ГЛАВЪ. (29б); СЕ И Ω ВЪКНОУЖИЖЪ СЪ (τῶν δαίμονωντων) ПОМЫШЪКЪ ИВЪ ОГНЪ НЪКЪКИ И ПОЖЕЖЕНЪ ЛЮТО ВЪКШВЕСКОЕ ДЪКШТВО. (30а).

При превода на сегашните деятелни причастия, образувани от глагола δαίμονω, в първия пример е предпочетен описателният начин, но в останалите случаи е налице еквивалентно предаване на гръцките синтетични форми.

Освен гръцки participia praesentis, сегашните деятелни причастия в ЙоЗлПА предават и participia aoristi activi или participia perfecti activi от текста на оригинала, напр.:

ИВО ДЪВООЛЪ СЕ ВЪТРОИЛЪ Е, НЕ ТАКО ДА ВЪ ОУВОЖАИШИ СЪДЪКЛАЕТЪ, НЖ ДА МЛЪКНИΩМЪ ПОГЫВЪКЪ ВЪ ЗНИИЪ ВЪЛАГАЖ (ἐμβάλοῦσα) ΜНОГО, Ω ОУСРЪДЪА ΩВЕДЕТЪ ИЖЕ Ω ПОСЛОУШАНИ. (31б); СЕГО РАДИ Ι ΕΥΛΙΕТЪ ВЪДЪ (εἰδώς) ТАКО НЪ УЛЪСЪКАГО ЕСТЪТВА ЕЖЕ ТАКОВАА ВЪДЪКТИ. И ТАКО НИЖЕ ВЪШНИИМЪ СИЛАМЪ ПОСТИЖИ Е БЪ. (28а); ЕДА КОГДА СЖТЪ ТАМО НЪКЦИ ВЪДАШЕИ (εἰδότες) ЧТО СЖЩ'СТВЪ Е БЪ. ПЪЧЕ ВЪО АЩЕ И ΩВРАЩЖТ СЪ НЪКЦИ ВЪДАШЕ (εἰδότες) И НИУТОЖЕ ΩВЪЩЕ КЪ НАМЪ. (5б).

В първия пример сегашното деятелно причастие от вългати съответства на part. aor. act. от глагола ἐμβάλλω, а във втория и третия и трите перфектни деятелни причастия, образувани от глагола οἶδα, са предадени със сегашни деятелни причастия на вълкти.

Понякога дори в рамките на едно изречение форми на сегашни деятелни причастия, образувани от един и същ глагол, предават различни видове гръцки причастия:

НЕ ВΩ ВЪ ВЕЗ СЪБЛАЗНА СВОЖ ЗДЪ НЕДЖГОУЖИЖЪ (νενοσηκότα) ΜΙΜΟΤΕЩИ. ТАЖЕ ВΩ ВΩ КЪ НЕПЪВНИКЪ СЛОВЕСА ПРИСНО ВРЪКМЪ ИМЪ. ВОЛШИЖЪ ЖЕ Ω ВРАТЪИ НАШИ. И ΙΟΥДЕНСКАА НЕДЖГОУЖИЖЪ (νοσοῦντας). (7б).

В първия случай сегашното деятелно причастие неджгоуѣщѣж предава *part. perf. act.* на νοεῶ , а във втория неджгоуѣщѣи съответства на *part. pres. act.*, образувано от същия глагол.

Заменяйки гръцките *participia aoristi* и *participia perfecti* със сегашни деятелни причастия, книжовникът преводач замества семантичните показатели за преходност, прекратеност, претеритност на глаголно действие със структурни признаци за процесуалност (съвпадение с момента на говоренето), незавършеност и продължителност (Георгиев 1993, 311, 319), в резултат на което се постига представянето на действията, изразени с причастните форми, като актуални и значими във всеки един момент, независимо от времето на рецепция на текста. Това е похват, оправдан от жанровата специфика на проповедите – реципиентът трябва да възприема поуките в тях като непреходни и вечно значими.

Сегашните деятелни причастия в *ЙоЗлПА* предават и други части на речта от гръцкия текст, напр.:

и ниже просто рѣ вѣъ , таже аще и сѣ реклъ би, доволно вѣъ заградити вѣстоудѣствоуѣщѣи (ἀναίσχυντων) вѣта. (28а).

Тук родителната форма за мн.ч. ἀναίσχυντων на прилагателното име ἀναίσχυντος е предадена с партиципната форма за мн.ч. *dativus possessivus* вѣстоудѣствоуѣщѣи . Замяната на причастията с прилагателно име е често срещано явление, тъй като те са категория, глаголна по произход, но и именна по функции.

В други случаи сегашните деятелни причастия заместват съществителни имена от текста на оригинала.

... лице его тако видѣнїе мѣгнїа. лун его тако свѣща горѣща (λαμπάδες πυρός) • мышца его и голѣни тако видѣнїе мѣди вѣщѣщѣж сѣ... (19б); къ аггло-мъ оубо его рѣ • творѣ и агглы свож дѣхы, и слоугы свож шгнь палашъ (πυρός φλόγα) • (47а); зде же ничтоже ѡ сѣ нж и не сжщюуаствоуѣщюмоу ($\text{μὴ παρόντος τοῦ ποιμένου}$), къ вбывнїимъ паствамъ съ мншѣмъ прїидосте блгочинїемъ. (1а).

Когато е налице конструкция *dativus absolutus*, предаваща аналогичната гръцка *genitivus absolutus* (като при третия случай), тогава обикновено старобългарското причастие е субстантивирано. Причастните форми привнасят допълнителни динамични елементи към присъщите за субстантивите семантични характеристики, представяйки признаци на лица и предмети като произтичащи от глаголно действие (Първев 1993, 373).

В други случаи сегашните деятелни причастия се настаняват на мястото на лични глаголни форми, напр.:

ико шны вѣнегда видѣнїе нѣкѣж дѣвж оубогж и поустж вѣсѣкого застѣпленїа сжщж • и еже ѡ себе вѣса вѣносѣще (εἰσφέρουσιν), вѣ чиноу сѣроднїи ѡ бѣвѣ ... (48б).

По принцип формата за 3 л. мн.ч. сег. вр. на εἰσφέρω съвпада със сегашното деятелно причастие за дат. мн. ч., но от контекста личи, че тук дателно отношение липсва (срв. следващото сегашно деятелно причастие в именит. мн.ч. **выважѣ**, предаващо еквивалентната причастна гръцка форма γινόμεναι). Чрез замяната на темпоралните форми с партиципни се променя типът изречение – от самостоятелно то се трансформира в подчинено, като по този начин еквивалентите на сегашните и минали деятелни причастия увеличават броя на подчинените определителни, подложни, допълнителни и обстоятелствени изречения (**Харалампиев 2001**, 203–204). По този начин в стилистично отношение се постига значително по-голяма степен на разгърнатост на фразата, позволяваща засилване на акцента върху предикативните единици и тяхното по-ясно открояване във веригата на повествованието. Резултатът в семантичен план е установяване на по-прецизна темпорална и акционна субординация.

II. Сегашни страдателни причастия в ЙоЗлПА

Сегашните страдателни причастия в *ЙоЗлПА* най-често предават презент-на participia в медно-пасив от текста на оригинала, напр.:

таково, непостижима **ГЛЕТ** сѧ пжѣина, въ **НАЖЕ** низ'поушѣаще сѧ пловци • и въ **ΛΙΝΩΓΓ** низводими (καταφερόμενοι) **ГЛЖВИНЖ**, конца не **ΛΟΓЖТЪ** **ΩΒРЪСТИ** • (18а); не просто **ВБО** **НИЖЕ** **ТОУНЕ** възакони сѧ • **НЖ** да **ИЖЕ** **НИЗОУ** **ВЛЪКОМЫЖ** (συρομένους) **ПОМЫСЛЫ** **ИСПРАВИМЪ** • (30б); не **ХОУДЖЖ** сѣж и **РАЗЛЪНЕНІА** **ИСПЛЪНЕНЖЖ** • **НЖ** **АЖЕ** сѣ **ПРИЛЕЖАНІЕМЪ** **БЫВАЕМЖЖ** (γινόμενήν) • сѣ **ВОЛЪЗНОУЖЩЕЖ** **ДЪШЕЖ** • сѣ **СЪКРОУШЕНОЖ** **МЫСЛІЖ** • (39б); тако **ВБО** и **МЛТВЫ** • долѣ **ИЗЪ** **ГЛЖВИНЫ** **ПОМЫСЛЪНЫЖ** **ВЪЗ'СИЛАЕМЫ** (ἀνατεμλόμεναι), **ВКОРЕНЕНЫ** сѣ **ΩΠАСТВОМЪ** къ **ВЫСОТЪ** **ПРОСТИРАЖТ** сѧ (42а).

Това е до голяма степен очаквано, тъй като се счита, че българското сегашно страдателно причастие възниква именно от необходимостта да се намери адекватно средство за предаване както на гръцките отглаголни прилагателни, означаващи пасивна възможност, така и на гръцкото медно-пасивно причастие на -μενος (**Златанова 1993**, 521).

В други случаи сегашните страдателни причастия в *ЙоЗлПА* превеждат гръцки прилагателни имена, напр.:

инако же, **ДЪИСТВОУЕМАА** (τὰ πρακτέα) и не **ДЪИСТВОУЕМА** (μὴ πρακτέα), **НІ** **ЕДИНОМВ** же **Ω** сжщї **УЛКЪ** сжтѣ **НЕАВЛЕНА**. **НЖ** **ВЪСЪЛМЪ** **ВЪДОМА** (δῆλα) и **ПОЗНАВАЕМА** (γνώριμα) • (14а); **БЛГОДАРА** **ТЛ** **РЪ** сего **РАДН**. **ТАКО** **НЕПОСТИЖИМА** (ἀκατάληπτον) **ИМАМЪ** **ВЛКЖ** (4а); **ТАКОЖЕ** **ВО** **ГОЛЖВИЦА** **РЖКОВЫУНА** и **ПИТОМА** (ἤμερος) въ **ХРАМИНЪ** **КОТОРЪКИ** **ПРЪБЫВАЖЦИ** • **ЕГДА** **НЪКОГДА** **ΩЩОУТИТЪ** **НЪКЪКИ** **СТРЪ**, **ВКОАВШИ** сѧ **ГОРЪ** къ **ВРЪХОУ** **ВЪЗЛЪТАЕТЪ** • (24б).

Замењайки гръцките адективни форми с причастия, Дионисий Дивни динамизира изказа, като наслагва върху атрибутивните характеристики допълнителни указания за насоченост на действието върху граматичното лице.

III. Минали деятелни причастия в ЙоЗлПА

1. Миналото деятелно първо причастие в ЙоЗлПА най-често предава гръцко активно или пасивно аористно причастие, напр.:

такоже во ѿни възставше (διεγερθέντες) и възвративше сѧ (ἐπανελθόντες), и възрѣвше (διαβλέψαντες) на нѧ дрѣжжщїи ихъ. (20а); се во нѣгдѣ и землѣ владнѣвши (ἐρημωθεῖσα), и земледѣлникуьскїи не възприемши (ἀπολαύσασα) рѣкѣ. злаа вышїа и трѣнїа мнѡжѣство и дрѣвеса дивїа прорастї ѿ своѣ нѣдрѣ мнѡжїцеѧ. (16а); тѣло же влѹнее вѣскрѣъ (ἀναστάν), не въз землѧ възврати сѧ, нѣ на нѣса възыде. (14а); такоже во иже камень на высотѣ врѣгыи, небесное сѣво тѣло проити не възможе. ниже кѣ высотѣ достигнѣти ѿнои. иже же на своенѣ прїемлѣ врсѣѣ, на врѣгшаго (τὸν ἀκοντίσαντα) възвратившѡсѧ камению. (16б); такоже иже въз изомениѧ недѣжѣ възпадшѣ (περιπεσόντας) и прѣтыкажщѣ сѧ, по силѣ вашеи покоушати сѧ врачевати. (15а); рѣк во влѡдѣте ѱгы влѡдѣте злыѣ дѣлателѧ. не и мнѡго бесѣдовавъ (διαλεχθεῖς) ѡ възводшїи юдѣискаа велѣнїа възгоднѣ, приведе... (14а).

Тѣй като гръцкото participium aoristi предава еднократно и предварително действие (Милев, Михайлов 1995, 225), заместването му с минало деятелно причастие е очаквано и оправдано.

В отделни случаи миналите деятелни първи причастия предават сегашни деятелни причастия от текста на оригинала, напр.:

ѿнѣ же възста трепетенѣ. и научншѡу (ἀρχομένου) пакы кѣ немѡу бесѣдовати аггѡу и глѣти. (19б); писанїе на срѣдѣ принесше идеже слово възсе написано ѣ. и длѣжникомѣ своимѣ показавше, недоставшаа (τὰ λειπόμενα) ѡдаважтѣ. (25б).

Тук презентните причастия от глаголите ἄρχω и λείπω са предадени с минали деятелни първи причастия. Това също не е необичайно преводаческо решение, тѣй като в гръцки липсва специален начин за отразяване на факта, че дадено действие се е случило преди или след друго – така наречената релативна временна степен се изяснява или от контекста, или от глаголният вид, т. е. понятията *преждевременност* и *едновременност* не трябва да се схващат в техния абсолютен смисъл (Милев, Михайлов 1979, 274), още повече че в преобладаващия брой от случаите става въпрос за субстантивирани причастия.

Не са рядкост и примерите, при които идентични презентни партиципни форми на даден гръцки глагол се предават не само с различни лексеми, но и с различни по вид причастия – сегашни и минали деятелни първи:

и единого бѧ ѡцѧ нарѣ, не изврѣгѣ (ἐκβάλλον) сѧ ѡ вжтѣѧ. такоже вѡ и единого гѧ сѧ, не изгнавъ (ἐκβάλλον) ѡ господства ѡцѧ. (35б). Срв: рѣкѣ еси бѡумира. ѿнѣ вѣсы изганѣж (ἐκβάλλον). и тѣмѧми сѣдѣловаж влѣга. (6б).

В ЙоЗлПА много често гръцки лични глаголни форми биват предавани с минали деятелни първи причастия, напр.:

и изышла ви вѣо и ѿлетѣла и тѣло вѣставила поуѣсто, аще не ви вѣ скорѣ аггль прѣваривъ тж прѣмѣнилъ ѿ воазни, и кѣ своемѣ пакы вѣзвративъ (ἐπιανήγαγε – аористна форма, 3 л. ед. ч. от ἐπιανάγω) ѿвнителищюу (246); тако павелъ такоже варивъ (ἔφθην – аористна форма, 1 л. ед. ч. от φθάνω)) рѣ. нескждноѣ ѿца прѣставити хошетъ. прѣркъ же, единоуѣстное единороднаго. (456).

Засвидетелстван е и противоположният процес – превеждане на минали причастия от текста на оригинала с лични глаголни форми, напр:

и соугоубж даси врагоу газвж. тако не стжжи си, и тако блѣгодарѣствова (ἠὺχαρίστησας – аористно причастие от εὐχαριστεῖω). (32а).

Чрез замяната на лични глаголни форми с минали деятелни първи причастия се променя типът изречение – от съчинено то се трансформира в подчинено и се усложнява синтактичната структура на текста. Замяната на причастия с лични глаголни форми пък е свързано с разпространената през Късното средновековие практика причастията да бъдат употребявани и като лични глаголни форми, а самите лични глаголни форми да се заместват с причастия (Харалампиев 1985, 192–193). Според някои учени подобни случаи сочат, че причастията са престанали да бъдат осмисляни като такива, а книжовниците ги употребяват като архаизми, изравнявайки ги по значение с личните глаголни форми (Вайан 1952, 402), като по този начин нараства ролята на глаголните центрове в синтагмата за сметка на отслабването на именните центрове (Баранов 2006, 110). Според други изследвачи между елементите в синтагма, състояща се от причастие и глагол, съществуват едновременно и съчинителна, и подчинителна връзка, което означава, че отглаголните прилагателни и личните глаголни форми в подобни конструкции се намират в равноправно отношение (Христова-Шомова 1991, 54). Често срещаната замяна на *verbum finitum* от по-старите хомилитични текстове с причастна форма в произведенията на писателите от Търновската книжовна школа дава основание да се говори ако не за правило, то поне за тенденция (Иванова-Мирчева 1980, 278).

Важна особеност на *ЙоЗЛПА* е наличието на примери както за по-архаичните според някои изследвачи (Kurз 1969, 151; Селищев 1952, 192; Мирчева 2006, 85; Йовчева, Тасева 1994, 66) форми на -ъ, -ъши на миналото деятелно първо причастие при глаголите от IV спрежение с инфинитивна основа на -и-, така и на по-новите им аналози на -въ, -въши:

нж сѣа вѣставль. и малж нѣкжжж уѣ истѣзавъ промысла егѣ. по емоуже оубѣи сѣ юудеж изгна, а ѣже ѿ аззыкѣ извѣра. и кѣ сѣи самон малѣи уѣсти. такоже кѣ везанѣрѣни пжунѣк недоумѣвѣ сѣ. (5а); нж вѣво аще мнит сѣ, павла вѣставльше и прѣркы, вѣзыдѣк проуѣе на нѣвса. еда когда сжтѣ тало нѣѣиѣи вѣдѣшии что сжщѣство ѣ вѣ. (5б).

Срв.: аще не прѣваривѣше акѣе истрѣгнжти хотѣхѣ ѿ огнѣныхъ скрады юудеискихъ, никааже полза проуѣе намѣ хотѣше выти ѿ наказованѣа. (7б); ѿ сѣи же, съдрѣжжи кржгѣ земли. сѣтворивъ земля тако ништоже. (11а).

Тъй като формите със завършеци в именителен падеж -въ, -въши в паметниците, свързани с Преславската книжовна школа, са преобладаващи в сравнение с тези на -ь, -ьши (Грашева, Славова 2003, 320), са изказани и предположения, че разликата между тях не е хронологическа, а диалектна (Буюклиев 1993, 210). По отношение на тези форми стремежът на Дионисий Дивни е да използва целия наличен арсенал на книжовния език.

2. Както и в класическите старобългарски паметници, миналото деятелно второ причастие се употребява само в състава на сложни глаголни форми:

възлюбилъ еси правдѣ и възненавидѣ беззаконїе • (35а); пакы слышати хотѣхъж бѣ и бѣ • къ томоу же оубо възвратили сѣ вишѣ неджгоу • (36а); толико во видѣти не ви възмоглѣ, еликоже хероу вїни • (19а); аще вѣровали висте мѡисеюу, вѣровали висте и мнѣ • ѡ мнѣ во тѣ писа • (44б); дѣхъ изрѣвал ви, излишиѣ павелъ глал ви еже, такоже ѡлкъ своа вѣ • (33б).

В някои случаи Дионисий Дивни разполага еловото причастие на дистанция от формите на спомагателния глагол, което би могло да се тълкува като начален етап на синтагматична самостоятелност на миналото деятелно второ причастие:

аще не въсѣкуьскы поустѣ вишѣ дѣхъныж помощи • и дѣство єго въсе ѡ своєж ѡринжали дѣшѣ. не вишѣ павлоу глѣцоу не оубѣмѣнѣж сеє постигнѣша ти въсего въсприати мнѣли сѣ • (13б); и изышла ви збо и ѡлетѣла и тѣло встѣвила поусто, аще не ви въ скорѣ аггѣлѣ прѣваривѣ тѣ прѣмѣнилъ ѡ боазни, и къ своєи пакы възвративѣ ввѣталищюу • (24б).

IV. Минали страдателни причастия в ЙоЗлПА

Най-често миналите страдателни причастия в ЙоЗлПА предават перфектни причастия в медио-пасив или *participia aoristi* от текста на оригинала, напр.:

ты же мира смотри дѣшѣ влѣгоговѣнѣство, и стра въкоренѣнъ (ἐρριζωμένον) • (17а); сего ради збо ѡтрокѣ юношѣ повѣди • нагын въѡржжѣнаго (ὠπλισμένου) ѡдрѣжа • пастырь воина низложи • (43б); аще же ли съпростѣрта (συντεταμένον) и възѣвижѣна (διεγηγερμένον) и оуѣвѣ самѣ висѣща • ниже противѣ възрѣти проує дрѣзнетѣ • (30б); непостижимое збо глѣт сѣ, єгда испытано (ἐρευνηθέν) и възыскано (ζητηθέν) не постижено вѣдѣ (μὴ καταληφθῆ) ѡ ищѣи є • (18а).

Преводачът се е съобразил с факта, че в гръцки и *participium perfecti*, и *participium aoristi* означават резултат от извършено в миналото действие и на славянски е нормално да се преведат с минали страдателни причастия, тъй като в български не се прави разлика между двете отглаголни прилагателни (Милев, Михайлов 1995, 225).

В други случаи миналите страдателни причастия заместват гръцки прилагателни имена, напр.:

сїе и павель ω вченицѣ искаше гл̄а. тѣмъже вълюбенїи (ἀγαπητοί) мои такоже въсегда послоушасте, не тако въ при(шест)вї моемъ тѣхъѣ, нж ннѣ мнѡже паве въ шествї моемъ. (1а); тако нерожѣнъ (ἀίδιος) ѣ и безнаучленъ, вѣмъ. (3б); никтоже сице ωкамененъ (λίθινος) и неразумивъ и неювестъвенъ... (7а); иже вω ѣлка вѣрѣна оумомъ (παρὰλήγα < παρὰλήξ) враюжшїи, нжѣ ѣ мнѡга таковаа пѣмати. нж вбаве ниже тако ѡстѣпати пѣае. (15а).

Подобни замени се объясняют с факта, че причастията притежават и именна, и глаголна семантика, което прави възможна тяхната взаимозаменяемост с прилагателните имена при подходящ за това контекст. Дори в някои случаи адекватната и глаголната семантика са абсолютно равнопоставени, което личи от факта, че гръцките перфектни причастия в медио-пасив биват предавани с комбинация от минало страдателно причастие, преосмислено като прилагателно име, и друг партиципиум:

zaxarīa нѣкто вѣ мжжъ юденъ и великъ, архїерействѡ поучтенъ. ѡ ба прѣстателство вѣвѣрено имѣж (ἐμπειπιστευμένος – part. perf. mp от ἐμπιστεύω). (8б).

Срещат се и примери за превод на гръцкото презентно причастие и в *actīvum*, и в *mediū-passīvum* с българско минало страдателно причастие:

дзыкъ нашъ, вѣз мѣры и пѣающаго износаш сѡ, сїи вдръжати възможтѣ гл̄и. и мысль напыщенъ (οἰδοῦσαν) втолити. и сътворити смѣрѣти сѡ вынж. и свѣршено въ нѣ сътворити съмиренїе. (7б); сїе тѣмъ ѡ въселеныж (τῆς οἰκουμένης) ѡгна. сїе свѣ разума приведе. (8б); не хоща ж сїи и разлѣненїа исплненж (γέμουσαν). нж аже съ прилежанїемъ вываемж. съ волѣзующїеж дшеж. съ съкроушенож мыслиж. (39б).

Бидейки вещь переводач, Дионисий Дивни се е съобразил със спецификата на българския език, в който глаголите от свършен вид нямат сегашно страдателно причастие и най-подходящ вариант за адекватен превод на гръцките сегашни причастия в страдателен залог остават именно славянските минали страдателни причастия.

В *ЙоЗлПА* присъстват голямо количество причастия-прилагателни и адекватни форми, получени чрез прибавяне на словообразователни форманти (най-често префикс не- и суфикс -ън-) към мотивираща основа, представляваща причастие, напр.:

не егда мнѡжицеж въздѣланж земля доврѣ дѣлаетъ. нж егда несѣанныж (ἄσπάρτα) нивы въземъ мнѡга спѣбитъ промышленїа. (1а); како имѣ слово вѣктованїа (ἐπηγγελμένα). (9а); мнѣ мнѡшому рѣ вѣсѣ стѣи дастъ сѡ блїтъ сїа, блговѣстити въ жзыцѣ неслѣдованїе (ἀνεξιχνίαστον) вогатство хво. (26а); не к томоу изекїилъ. нж дроугыи съсѣдъ избранъ и стѣ. самъ громовъ снъ. възлюбленнїи (ὁ ἀγαπητός) хв ѡваннъ. (26б); .. тако да право нѣкое и непотъкновенїо (ἀπαρεμλόδιστον) свое оутвѣрдивъ стоанїе, блгополоучнѣ поущаешн на ѡного стрѣлы. (31а); и к томоу же смѣа пристѣпити. нж срамно и непроценїо

(ἀσύγγωστον) поддѣмъ повѣженіе (32a); ѿ имен' вѡ, ова оубо сжтѣ ѡпцаа, ѡва же ѡсобна ѡбца вѡ, тако да непрѣмѣн'ное (ἀπαράλλακτον) покажетѣ сжшества (34a); и инж не би могло явлѣти намѣ, ипостась, нж ѡнж единж нерожѣннжж (ἀγέννητον) и прѣвжж (34a).

Прибавянето на наставката -н- към основа на страдателно причастие превръща пасивното действие в постоянен признак и константно качество, а отрицателният префикс не- е показател, че действителността е заменена с иреалност. Формите, образувани по посочения модел, са калки на класически образци и са сходни с епитетите на исихастите, за които са характерни същата пасивност (бездеятелност) и апофатичност (задаване на отрицателен признак) (Добрев 2004, 24).

V. Изразяване на страдателен залог с помощта на причастия

Преводачът използва в еднаква степен и двата начина за предаване на пасивни отношения: а) страдателно причастие (сегашно или минало) в съчетание с форма на спомагателния глагол вѣйти и б) страдателен залог, образуван с помощта на възвратното местоимение сѡ:

а) писаніе на срѣдѣж принесе идеже слово вѣсе написано ѣ (ἐγγέγραπται) и длѣжникомѣ своимѣ показавше, недоставша ѡдаважтѣ (25б); понеже тварь сѣврѣши сѡ вѣсѣ и различнѣ оубо нѣѡ вѣнчано вѣ (ἐστεφάνωτο) свѣзѣннѣ ликѡ (44б); ѡвѣтованіа же юудеѡмѣ вѣхж дана (ἦσαν δεδομένα) (44б); и блѡгѡвѣстіа ннѣннѣже запѡто вѣ (ἐνεποδίσθη) слово (2a); тако во толико истѡсѡеми есмы (ἀπαιτούμεθα) тѣѣж вѣти тако ѣ вѣ. а не испѣтовати емоѣ сжшество (38б); ннзлагати вѡ тѣж, а не вѣзносити повелѣѡеми есмы (κελεύόμεθα) раздрѣти а не вѣѡржжжати сѣж повелѣннѣ вѣхѡ (προσετάγημεν) (44a); мѡтежж и зима и коѣрѣ ѡвѣстѡитѣ сѣеннѣннѣннѣ си корабль вѣнж, и ннже вѣ немѣ плаважщѣннѣ непогржжжѡеми сжтѣ (οὐ καταποντίζονται) (43б).

б) тѣмѣже не ѡ знаменіи нж ѡ люѡѡе познавати сѡ (γνωρίζεσθαι) рѣ своимѣ оубеннѣ хѣ (1б); толико вѡ ѣ посрѣднее хотѡщаго намѣ дати сѡ (δοθήσεσθαι) разѡума и сжщаго нннѣ, елико ѣ мжжж сѣврѣшѣна кѣ дѣтѣ сѣсжшѣннѣ посрѣднее (2б); такоже во дѣглѣ глѣт сѡ (λέγεται), понеже таже бжѣа ѡлѣѡ вѣзѡвѣщаѣтѣ и архѡггѣлѣ глѣт сѡ (λέγεται), понеже дѣглѡ наѡдѣствѡѣтѣ. тако и сѣа силѣ нарицаніа имѡтѣ, прѣмѣждрѡствѣ и чнѣстѡтѣ намѣ явлѣжжѡ. (21a); пакы еже вѣ аще ѡлѣше ѡло би ѡ еже гѣ и ѡѣстнѣннѣ, не достѡаше еже по тѣ меншѡмоѣ сѣноѣ, ѡ ѡѡѡѡщаго ѡѡѡѡ имене зѡати сѡ (καλεῖσθαι) еже и еднѡмоѣ ѡсобно вѣ ѡномоѣ (34б); ѡтѡѡѡ рѡди сѡ намѣ снѣ, и дѣ сѡ (ἐδόθη) нѣ (34б); такоже во ѡ дрѣѡѡѡѡ елика аще вѣ глѣѡннѣж поѡѡѡѡтѣ кореніа аще и тѣмѡмѣ вѣтѡрѣннѣж прѣннѣжтѣ прилогы, не сѣламѣжжтѣ сѡ (διακλᾶται) ннже истѡржжжѡтѣ (ἀνασπᾶται) (42a).

Счита се, че за Преславската редакция на богослужебните книги и за някои търновски преводи са преобладаващи формите за пасив със **сѧ**, докато за Кирило-Методиевите преводи са по-характерни форми за страдателен залог, образувани с участието на страдателни причастия (Добрев 1993, 260–261; Йовчева, Тасева 1995, 36; Грашева, Славова 2003, 320).

VI. Използване на причастия в състава на синтактични конструкции

За представителите на Търновската книжовна школа и за техния стил **πλεῖντινιῦ** **словесъ** е характерен изключително усложненият, силно гърцизиран и отдалечен от разговорната реч синтаксис и на простото, и на сложното изречение (Иванова-Мирчева 1974, 204). Това важи в пълна степен и за *ЙоЗлПА*. Дионисий Дивни използва богат арсенал от характерните за книжовния език на епохата синтактични конструкции, съдържащи причастия (вж. по подробно у Димитров 2014b).

Най-широко използваната конструкция, съдържаща причастия, е *dativus absolutus*, който обикновено предава гръцки *genitivus absolutus*, напр.:

ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ μὴ παρόντος τοῦ ποιμένου, πρὸς τὰς σунήθεις νομὰς μετὰ πολλῆς ἀπηντήκατε τῆς εὐταξίας.

Здѣ же ничтоже ѿ сѣ нъ и не сущоу паствоу жщомоу, къ вбыуныи нмъ паствамъ съ мнѡсѣмъ прїидосте бл҃гоуниіемъ. (1a).

Конструкцията *dativus cum infinitivo* и *accusativus cum infinitivo* също могат да съдържат причастия, а партиципните форми при тях обикновено са субстантивирани, напр.:

Τοῦ ποιμένου καὶ τοῦτο τὸ κατόρθωμα... πᾶσαν ἐπιδείκνυσθαι σπουδὴν τὰ ποιμίνα.

и сѣ исправленїе пастырево ѣ... вѣсѣко показовати тѣцманїе пѣсомыи (1a).

Καὶ οἶδα μὲν ὅτι ἀλαζονεῖαν καταγνώσσονται τοῦ λόγου, ὅτι καὶ ταῖς ἀνωτέρας δυνάμεσιν ἀκατάληπτον αὐτὸν εἶπον εἶναι.

и вѣмъ ѣво ꙗко величанїе зазрѣт словау. ꙗко гѡрнїи нмъ сїлаи нмъ непостїжиаи вѣти рѣхъ. (16б).

... τίνα ἂν φήσομεν εἰδέναι μέγεθος οὐρανοῦ, τὸν φιλονεικοῦντα εἰδέναι πόσας ἔχει σπιθμαῖς ἢ τὸν ὁμολογοῦντα ἀγνοεῖν;

... κόγο οὔκο ρѣи вѣдѣти величество нѣное. любопрѣцаго сѧ вѣдѣти колко нматъ панїи, или исповѣдоуѣцаго не вѣдѣти. (38б).

Κοгато вместо инфинитив в синтактичното построение е употребено причастие, е налице конструкцията *accusativus cum participio*, която следва дословно синтактичната структура на оригиналния текст:

Εἶδον τὸν Κύριον ἐστῶτα ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ εἶπέ μοι· πάταξον ἐπὶ τὸ ἱλαστήριον.

видѣ́ ꙗ̅ стоꙗща̀ на жрътвънѣницѣ̅ и̅ рече̅ ми· порази́ на ѡчѣстѣлициѣ· (27а).

Дионисий Дивни използва и рядко срещаната в старобългарските текстове конструкция *genitivus absolutus*, с която бива предаван *accusativus absolutus* от текста на оригинала, напр.:

...νῦν, ὑμᾶς καὶ τὸν ὑμέτερον φαντάζεται σύλλογον καὶ οὐχ οὕτως τοὺς ἐκεῖ συγγινομένους αὐτῷ καὶ παρόντας ὡς ὑμᾶς τοὺς ἀπόντας ὄρᾳ νῦν.

...и̅ нѣ̅ вѣ̅ и̅ вашѣ̅ съвѡрътъ мѣтътаетъ сѡ· не̅ сице̅ иже̅ тамо̅ съ̅ нимѣ̅ бываѡщи̅ и̅ прихѡдащи̅, ꙗкоже̅ вѣ̅ и̅ не̅ сѡщи̅ тамо̅ зрѣтъ̅ нимѣ̅ (16).

Откриват се и примери за запазване на *genitivus absolutus* в българския превод, които са още едно свидетелство за стремежа на преводача към формална и смислова еквивалентност с текста на гръцкия оригинал:

Ἄκουσον γοῦν καὶ ἐτέρου προφήτου περὶ ἐκείνων διαλεγομένου· «Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰεζεκιήλ υἱὸν Βουζὶ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ.»

слыши̅ ѡво̅ и̅ инако̅ прѡрка̅ ѡ̅ о̅нѣ̅ вѣсѣдоуѡща̅· и̅ бѡ̅ слово̅ г҃нѣ̅ къ̅ иезекиїлоу̅ сѡноу̅ бѡузи̅и̅ноу̅, на̅ рѣцѣ̅ хѡвѡрѣ̅чи· (20б).

Конструкцията въгити *cum participio* също се среща често в *ЙоЗЛПА*. Тя може да се състои от имперфект на спомагателния глагол въгити и сегашно или минало деятелно причастие, напр.:

Τὸ δὲ αἴτιον, οὐδέποτε τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν κατελίμπανον, ἀλλ' αἰεὶ μετ' ἀλλήλων ἦσαν ἐν τῷ ἱερῷ διημερεύοντες, καὶ εὐχαῖς καὶ ἀναγνώσεσι προσέχοντες·

винѡвное̅ же̅ ꙗко̅ никогаже̅ съвѡрѡнѣ̅ свое̅ ѡста̀вѣахъ· нѣ̅ прѣсно̅ дроу҃гѣ̅ съ̅ дроу҃гѡ̅ вѣахъ̅ въ̅ сѣтици̅ прѣвѣваѡще̅· моли́твами̅ и̅ вѣтени̅ю̅ вѣнни̅маже̅· (48б).

Εἰ γὰρ τελώνης ἄνθρωπος, τὸ ἔσχατον τῆς κακίας εἶδος, οὐχὶ ταπεινοφρονήσας, ἀλλ' εὐγνωμονήσας μόνον, τὰ ἁμαρτήματα εἰπὼν καὶ ὅπερ ἦν ὁμολογήσας, τοσαύτην εὐνοίαν ἐπεσπάσατο παρὰ τοῦ Θεοῦ...

аще̅ вѡ̅ мытарѣ̅ влѣтъ̅ послѣднѡх̅ злѡбы̅ вѣдѣ̅. не̅ смѣрено̅ мѣдрѣ̅ствовѡвъ̅ тѣвѣ̅и̅, нѣ̅ влѡнорѡвнѣ̅ съгѡрѣшенѣ̅а̅ своѡ̅ рѣкѣ̅· и̅ еже̅ вѣ̅ исповѣдавъ̅ то̀лико̅х̅ прѣѡзнь̅ привѣкѣ̅ на̅ сѡ̅ ѡ̅ вѡ̅... (41б).

Срещат се и примери за конструкции от бъдеще време на спомагателния глагол въгити и сегашно деятелно причастие, напр.:

«Ἰδοὺ ἔση σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλεῖν.» Ἡ γλῶσσά σου, φησί, ἢ διηκόνησε πρὸς τὴν τῶν ῥημάτων ἀπιστίαν, αὕτη δέξεται καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ τιμωρίαν· «Ἰδοὺ ἔση σιωπῶν καὶ μὴ λαλῶν, ἕως ἂν γένηται ταῦτα.»

се̅ вѣдѣши̅ мѡтъѡа̅· азъ̅и̅къ̅ твои̅ рече̅ послѡужѣ̅ къ̅ глѡсѡмѣ̅ невѣрѣ̅а̅. тѣ̅ и̅ прѣимѣ̅ ажѣ̅ ѡ̅ невѣрѣ̅и̅ казнь̅· се̅ вѣдѣши̅ мѡтъѡа̅ и̅ не̅ глѡа̅, до̀ндеже̅ вѣдѣ̅ сѡ̅. помысли̅ влѡколюѣ̅ влѣнѣе̅· (9б).

Примерите свидетелстват, че в тези случаи преводът е повлиян от гръцкия синтаксис. Точното следване на чуждите езикови модели отдалечава езика на превода от говоримия български език през XIV в., тенденция, която по-късно

съвсем целенасочено ще се засили при представителите на Търновската книжовна школа (Харалампиев 1990, 118).

Наблюденията върху системата на причастията в *ЙозлПА* позволяват да бъдат направени някои обобщения за характерните особености на преводаческия почерк на Дионисий Дивни. Кефаларевският книжовник улавя чудесно всички семантични нюанси в гръцкия текст и намира адекватни начини да ги предаде на български, а образуването на етимологични фигури с помощта на причастия е една от характерните особености на преводаческия му стил. В едни случаи Дионисий Дивни предава описателно синтетичните причастни форми от текста на оригинала, а в други предпочита да ги предаде с еквивалентни старобългарски. Същият стремеж към използване на всички познати в българския език лингвистични средства личи и на други равнища: при образуването на страдателен залог се използват в еднаква степен и двата начина за предаване на пасивни отношения – чрез страдателно причастие (сегашно или минало) в съчетание с форма на спомагателния глагол *вѣти* и страдателен залог, образуван с помощта на възвратното местоимение *сѧ*; употребяват се както форми на *-ѧ*, *-ѧши* на миналото деятелно първо причастие при глаголите от IV спрежение с инфинитивна основа на *-и*-, така и по-новите им аналози на *-вѣ*, *-вѣши*. Преводачът в общи линии следва характерния за епохата стремеж към еквивалентно предаване на гръцките категории, но не се колебае да се отклони от текста на оригинала, когато прецени, че дословният превод би създал стилистични грапавини: той често заменя гръцките *participia aoristi* и *participia perfecti* със сегашни деятелни причастия; миналите деятелни първи причастия понякога предават сегашни деятелни причастия от текста на оригинала; налице са примери за превод на гръцкото презентно причастие и в *activum*, и в *medium-passivum* с българско минало страдателно причастие; други части на речта или лични глаголни форми се превеждат с *participia* и т.н. Въпреки че при употребата на синтактични конструкции с участието на причастия Дионисий Дивни се стреми да следва гръцкия синтаксис, което отдалечава текста от говоримия български език и съответства на високия стил на жанра, все пак в някои случаи преводачът си позволява по-свободно предаване на синтактичните построения от текста на оригинала. Всичко това означава, че авторът на превода е получил прозвището си напълно заслужено, тъй като владее до съвършенство книжовните норми и на езика, от който превежда, и на езика, на който превежда.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 1980:** Б. Ангелов. Търновският книжовник Дионисий Дивний. – Старобългарска литература, 7, 1980, 54–62.
- Баранов 2006:** В. Баранов. Грамматическите различия в списъците на славянската майска служебна книга: архаика и иновации. – В: Сборник научни изследвания в чест на проф. Иван Харалампиев. Велико Търново, 2006.
- Буюклиев 1993:** Ив. Буюклиев. Образование и склонение на миналото действително причастие. – В: Граматика на старобългарския език. София, 1993, 209–212.
- Вайан 1952:** А. Вайан. Руководство по старославянскому языку. Москва, 1952.
- Георгиев 1993:** Ст. Георгиев. Българска морфология. В. Търново, 1993.
- Грашева, Славова 2003:** Л. Грашева, Т. Славова. Преславско книжовно средище. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. III (П–С). София, 2003, 312–327.
- Димитров 2014а:** К. Димитров. Средновековният славянски превод на словата против аномелите на св. Йоан Златоуст. – В: Средновековният човек и неговият свят. Сборник в чест на 70-годишнината на проф. д.и.н. Казимир Попконстантинов. Велико Търново, 2014, 301–306.
- Димитров 2014б:** К. Димитров. Причастни и инфинитивни конструкции в среднобългарския превод на Йоан-Златоустовите слова против аномелите. – 145 години Българско книжовно дружество. Приложение за год. LXI (2014) на сп. „Български език“, 2014, 189–199.
- Добрев 1993:** Ив. Добрев. Граматични категории на глагола в старобългарския език. – В: Граматика на старобългарския език. София, 1993, 257–262.
- Добрев 2004:** Ив. Добрев. Класицизъм или пракрити? – В: Преводите през XIV столетие на Балканите. София, 2004, 17–26.
- Златанова 1993:** Р. Златанова. Към въпроса за синтактичните гърцизми в старобългарския книжовен език. – В: Граматика на старобългарския език. София, 1993, 519–524.
- Иванова-Мирчева 1974:** Д. Иванова-Мирчева. Евтимий Търновски, писател-творец на литературния български език от Късното средновековие. – В: Търновска книжовна школа. Т. 1. София, 1974, 197–210.
- Йовчева, Тасева 1994:** М. Йовчева, Л. Тасева. Езикови особености на Слово за силата на Йосиф. – *Palaeobulgarica* / Старобългаристика, XVIII, 1994, 4, 64–74.
- Йовчева, Тасева 1995:** М. Йовчева, Л. Тасева. Два старобългарски превода на Псевдо-Методиевото Откровение. – В: Кирило-Методиевски студии. Кн. 10. София, 1995, 22–45.
- Казенина 2002:** Е.Т. Казенина. «Маргарит» и историко-културна ситуация на Руси XV–XVI в. – Древняя Русь. Вопросы медиевистики, 4 (10), 2002, 57–66.
- Милев, Михайлов 1979:** Ал. Милев, Г. Михайлов. Старогръцка граматика. София, 1979.

- Милев, Михайлов 1995** – Ал. Милев, Ап. Михайлов. Учебник по гръцки език за духовните училища. Велико Търново, 1995.
- Мирчев 2000**: К. Мирчев. Старобългарски език. Кратък граматичен очерк. Велико Търново, 2000.
- Мирчева 2006**: Е. Мирчева. Германов сборник от 1358/1359 г. София, 2006.
- Първев 1993**: Хр. Първев. Нелични глаголни форми – В: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология. София, 1993, 372–386.
- Сергеев 2003**: А. Сергеев. Рукописная традиция «Дионисиева Маргарита». – В: *Slavia orthodoxa: Език и култура: Сборник в чест на проф. Румяна Павлова*. София, 2003, 351–357.
- Сергеев 2006**: А. Сергеев. К проблеме существования сербского «Маргарита». – В: *Любав према образовању и вера у Бога у православним манастирима / Love of Learning and Devotion to God in Orthodox Monastery*. Књ. 1. Београд, Columbus, 2006, 313–318.
- Спасова 2009**: М. Спасова. Приписка с името на книжовника Дионисий в български ръкопис от 1355/1365 г. – В: *България, земя на блажени. In memorem Professoris Iordani Andreevi*. Велико Търново, 2009, 423–433.
- Турилов 2007**: А. Турилов. Дионисий Дивный. – В: *Православная энциклопедия*. Том 15 (Димитрий – Дополнения к „Актам Историческим“). Москва, 2007, 339.
- Харалампиев 1985**: Ив. Харалампиев. За някои специфични езикови особености в произведенията на писателите от Търновската книжовна школа във връзка с преводите им на съвременен български език. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 4. Велико Търново, 1985, 187–197.
- Харалампиев 1990**: Ив. Харалампиев. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. София, 1990.
- Харалампиев 2001**: Ив. Харалампиев. Историческа граматика на българския език. Велико Търново, 2001.
- Христова-Шомова 1991**: И. Христова-Шомова. Синтаксисът на Климентовите слова. – В: *Кирило-Методиевски студии*. Кн. 8. София, 1991, 45–59.
- Черторицкая 1989: Т. Черторицкая. Маргарит. – В: *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.). Ч. 2: Л–Я. Ленинград, 1989, 100–102.
- Kurz 1969**: J. Kurz. *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha, 1969.
- Malingrey, Daniélou, Flacelière 1970**: A.-M. Malingrey, J. Daniélou et R. Flacelière. Jean Chrysostome. Sur l'incompréhensibilité de Dieu. I (Homélie I–V) (Sources Chrétiennes 28bis), 2e éd. Paris, 1970.
- Malingrey 1994**: A.-M. Malingre. Jean Chrysostome: Sur l'égalité du Père et du Fils. Contre les Anoméens homélie VII–XII (Sources Chrétiennes 396). Paris, 1994.